

Мирјана М. Секулић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хисторију

ИТАЛИЈА У ПУТОПИСУ *ОРИЈЕНТ* ВИСЕНТЕА БЛАСКА ИБАЊЕСА

Предмет рада јесте анализа слике Италије у путописним текстовима *Оријент* Висентеа Бласка Ибањеса, насталим након путовања овог шпанског писца од Француске до Истанбула 1907. године. Иако на овом путовању Бласко Ибањес није пролазио кроз Италију, у многим текстовима јављају се референце на италијанску културу, будући да ју је аутор већ упознао током боравка у Италији 1896. године када је објавио и путопис посвећен овој земљи – *У земљи уметности*. Служећи се поставкама имагологије, у раду ћемо анализирати како Италија постаје културна референца и основа поређења народа и места која је путописац посетио 1907. године. Слику другог тумачимо као конструкт, конвенцију, као субјективни производ Бласка Ибањеса узимајући у обзир читав културни материјал који је коришћен за писање, односно оно што је аутор слике познавао и доживео. Поред информативног карактера стварност уобличену у путопису читамо као поетску пројекцију субјективности. Иако је у путописима типично поређење ми-други, приметно је да Бласко Ибањес не поставља у однос шпанско-Друго, али се јављају међусобна поређења других народа. Закључујемо да италијанске референце функционишу као посреднички елементи у осликавању других народа. Многа места стичу идентитет управо контрастирањем или освртом на референтна места у италијанској култури.

Кључне речи: Висенте Бласко Ибањес, Италија, *Оријент*, путопис, имагологија, идентитет

ПУТОПИСИ И КУЛТУРНИ ДИВЕРЗИТЕТ

Путовање се одувек сматрало простором сусрета са Другим који мотивише путника на изражавање визије Другог док посредно открива и самог себе који се мења током овог сусрета. Путника води радозналост, жеља за спознајом како Другог тако и себе, док у његовој отворености према спознавању различитости често лежи вредност текста који путовање прати. Путописи као књижевно-документарна форма непосредно исказују интеркултурне односе и културни диверзитет.

У погледу странца на Другог, а затим и у поступцима представљања Другог, препознаје се његов осврт на раније текстове, односно поступци интертекстуалности или интерцитатности, онеобичавање

¹ msekucic@filum.kg.ac.rs

и фикционализација доживљеног, а понајвише поређења Ми–Други. У појединим путописима присутна су и шира поређења више народа међусобно, што указује на дубље разматрање друштвених и културних односа међу њима. Отуд, вредно је разоткрити како се у књижевном тексту дискурзивно гради слика Другог, те на каквим идеолошким или другим основама, будући да „националне представе више се не схватају као миметичке репрезентације емпиријске стварности већ као дискурзивне форме” (Sekulić 2019: 11). Представа другог народа јесте субјективна, променљива слика, на послетку замишљена идеја о Другом.

У истраживању путописних слика Другог можемо кренути од имаголошких теорија Јопа Леерсена (2009а: 85–87), према којима се не треба бавити стварним постојањем већ перцепцијом и представама другог народа. Леерсен (2016: 13) дефинише имагологију као дискурзивну студију етнотипа (ethnotype) који подразумева стереотипне атрибуције националног карактера, односно циљ имагологије представља деконструкцију дискурса националних и етничких есенцијализама. Етнотип при том, сматра Леерсен (2016: 16–19), не подразумева све што се може рећи о Другом већ оно што одређени народ издваја и разликује од осталих: одлике карактера, темперамента или психолошке предиспозиције којима се објашњавају његови поступци. Тиме нас изнова подсећа на дискурзивну природу слике Другог.

Албуркерке Гарсија (2006: 70), један од шпанских теоретичара путописне књижевности, дефинише путописе као жанр документарног карактера, у којима су географске, историјске и културне референце укључене у текст на такав начин да одређују и условљавају његово тумачење, док је истовремено несумњив њихов књижевни карактер. Исти аутор сматра да се ради о онеобичавању које путописе удаљава од уобичајеног језика или чистих података.

Иако су путописи кроз историју сматрани документима који носе информације, према имаголошким становиштима, не треба се руководити информативним карактером те књижевно-документарне врсте, будући да се репродукција стварности у њима уобличава уметничким поступцима. Како наводи даље Фишер (2009: 53), та представа стварности представља поетску пројекцију субјективности. Путопис заправо спаја две функције дискурса: репрезентативну и поетску (Kariso Rueda 1997: 2). Синдрам (2009: 78) такође истиче књижевне конвенције у сликама Другог, наводећи да у делу имају естетске функције и стварају емоционални набој. Управо из тог разлога представе Другог, нарочито стереотипи, лакше опстају унутар књижевног дела и преносе се преко њега.

Путник се суочава са стварношћу страног места, али претвара предмет свог погледа у субјективну конструкцију под утицајем имагинације, културног пртљага, предрасуда и сл. Дакле, данас у складу са имаголошким студијама, податке изнете у путопису треба узети као упитне, односно слике у путопису треба сматрати за дискурзивне творевине, субјективне конструкције, са информативном и поетском улогом

истовремено. Слика Другог заправо представља сложени однос стварности, њене перцепције, имагинације и пројекције (Sekulić 2019: 28), чијим тумачењем треба открити дискурзивну логику аутора.

Будући да слика не мора одговарати стварности, треба се бавити питањем постоји ли какав интерес у њеној основи и како контекст, друштвена и културна традиција утичу на њену изградњу. То је посебно важно имајући у виду да слике Другог могу стварати нове стварности и утицати на читаоце да прихвате њену „веродостојност”.

Упркос несумњивом антрополошком, културном и уметничком материјалу у текстовима *Оријент* Бласка Ибањеса, у тумачењу треба узети у обзир и начин на који се ови подаци представљају читаоцима. Реално је Ибањесу само основа за конструисање слика Другог. Путник полази од непосредног са којим се сусреће, али га саображава према свом схватању страног. И управо у том саображавању наилазимо на италијанске одреднице упркос томе што га итинерар 1907. године није навео на пут кроз Италију.

Сусрети култура ретко се одвијају без посредничких елемената који упућују на постојање претходних слика и међусобног замишљања различитих народа. Бласко се открива као велики познавалац италијанске уметности и често у описима других земаља користи италијанске, пре свега, референце на уметност како би направио поређење и приближио својим читаоцима стране просторе преко онога што сматра познатим и блиским публици.

БЛАСКО ИБАЊЕС У ИТАЛИЈИ

Почетком 20. века, како наводи Рубио Кремадес (2010: 28), нарочито је приметан продор италијанске културе у Шпанију, чему су доприносили часописи попут *Ла Еспања Модерна* (*La España Moderna*), *Ел Импарцијал* (*El Imparcial*), *Ел Либерал* (*El Liberal*), *Ла Ревиста де Еспања* (*La Revista de España*) и други. У истом периоду може се говорити о утицајима италијанских аутора, посебно Д’Анунџија, на шпанске песнике, а и великом броју превода са италијанског. У таквој културној атмосфери текстови Бласка Ибањеса који се умногоме ослањају на елементе италијанске уметности и културе при описима других европских земаља могу се протумачити као спонтана рецепција утицаја у једној културној средини.

Павле Секеруш (2001: 51) слику Другог дефинише као производ културе везан за културну историју једног народа, али и као субјективну и аутобиографску, прожету личним сећањем аутора. Имајући то у виду, приликом тумачења путописних текстова из збирке *Оријент* привлачи пажњу да аутор ни на једном месту не говори отворено да је некада посетио Италију, те да ли је познаје посредно. Бласко Ибањес заправо је познавао Италију из непосредног искуства путовања у ову земљу. Наиме, услед пружања јаке опозиције политици монархије у својим новинским чланцима, Бласко Ибањес је отишао у егзил у Италију 1896. године. Током тромесечног боравка у Италији аутор је писао путописне репортаже које су

објављиване у његовом листу *El Pueblo* (*Ел Пуебло*), а затим и обједињене као збирка путописа *У земљи уметности* (*En el país del arte*, 1896).

Како наводи Риналдо Фролди (2000: 109), сам наслов ове збирке упућује на стереотипно виђење Италије као земље уметности, што појашњава тумачењем да је Бласко Ибањес био велики читалац те у својим путописним репортажама из Италије показује настојање да потврди унапред конципиране идеје о Италији. Упркос томе, Фролди наводи да се овај аутор препознаје и као пажљиви посматрач стварности са којом се сусреће. Током овог политичког егзила Бласко Ибањес је посетио Рим, Пизу, Милано, Торино, Венецију, Помпеју, Напуљ, Ђенову, итд. Путописни текстови *У земљи уметности*, како наводи Карановић (2018: 358), „сведочанство су о пищевим спознајама историјских, књижевних и културних садржаја”.

Тумачећи ову збирку и раније Ибањесове путописне текстове, Фролди (2000: 108–109) закључује да су типичне путописне одлике Ибањесових текстова: минуциозни описи, с пуно сугестивних детаља, историјске евокације с мало конкретних података који показују богату употребу маште, радозналост услед које путописац посматра различите менталитете и обичаје. У тумачењу текстова укључених у збирку *Оријент* настојаћемо да размотримо у којој су мери ове одлике постале део поезике и каснијих путописа.

НАЦИОНАЛНИ КАРАКТЕРИ У ПОРЕЂЕЊУ

У разматрању слике Другог треба узети у обзир да се идентитети конструишу у динамичном процесу, односно у дијалогу и у односу према другом. Имаголози стога инсистирају на појму културне разлике уместо идентитета и баве се изражавањем тих разлика у тексту. Павле Секеруш (2006: 103) пише да се слика о другим народима заснива на разликама међу народима и у култури, те представља „књижевни или неки други израз разлике између два реда културних реалности”. Путописи управо показују такав дискурс друштвено-имагинарног који се одликује истицањем разлика међу народима, односно у путописима се често народи издвајају или дефинишу према одређеним атрибутима по избору аутора (Leersen 2009b: 179).

Савремени имаголози дефинишу карактер као скуп особина темперамента према којима се један народ разликује од других (Leersen 2009c: 113). Заправо, у националној карактеризацији издвајају се репрезентативне особине народа и особине које су истакнуте у односу на друге, стварајући тако „ефекат типичности” (Leersen 2009c: 114–115; 2007b: 450–451). Истовремено, оваква карактеризација народа подразумева редукционо понављање одређених атрибута и стварање клишеа (Leersen 2007b: 450–451). Од нарочите важности показују се стереотипи, односно интертекстуална тропичност стереотипа који улази у књижевни текст и актуелизује се у новом контексту (Leersen 2009b: 178). Стога се, према имаголошким теоријама, поставља питање да ли су стереотипи

одређени историјским или идеолошким околностима, или су културне, књижевне па и дискурзивне конвенције (Sekulić 2019: 35).

Још од првих текстова збирке *Оријенти* насталих у бањи Виши Бласко Ибањес заузима позицију субјекта који јасно показује жељу да посматра и перципира различите народе и њихове културе. Резултат таквог вољног посматрања је низ забелешки:

Људи из Европе, на први поглед исти и једнолични, показују по засвођеним шеталиштима парка бесконачну разноврсност ношњи, понашања и држања. Дефилују Енглези, равнодушних лица испод малених капа, док им у ходу лепршају широке, кратке панталоне увучене преко листова у шкотске чарапе; пролазе Немци с тиролским шеширићима с уздигнутим пером, Шпанци и Американци упадљивих кравата и гласно разговарајући; Италијани који с претераном сервилношћу копирају британску моду, Французи са значком или траком на реверу.² (Blasko Ibanjes 2018: 8)

У текстовима о Вишију Ибањес прави преглед представника различитих култура које у бањи сусреће осликавајући један изразито космополитски амбијент. Иако у тим путописима нема директног поређења међу културама, оне су поређане једна поред друге и јасно одражавају перспективу посматрача који с дистанце наводи по који детаљ којим дефинише идентитет сваке од посматраних култура (в. Sekulić i Karanović 2019: 625–636). Италијани су у овим скицама сагледани у односу на Британце, односно негирана им је оригиналност на пољу моде, док дискурс ове оцене упућује на генерализацију и изградњу ефекта типичности за све припаднике британске и италијанске националности.

Касније, током проласка кроз разне европске градове и земље, Бласко ће наставити ову тенденцију сликања разноликости народа уз додатна и проширена поређења. У првим текстовима приказано је раскршће перципираних култура, док у каснијима налазимо Бласково субјективно укрштање представа других.

У појединим текстовима збирке *Оријенти* Бласко Ибањес уз мало имагинације засноване на општим местима у одређеном смислу изграђује табелу народа у циљу дефинисања идентитета швајцарског народа:

Да се Швајцарци претворе у Шпанце, и пре него што се наврши месец дана, католици из Фрајбурга – кантона с више манастира и фратора сваке врсте него било који наш град – прогласили би нечасним за тело и опасним за душу дељење заједничког живота с протестантским кантонима, а пријатне зелене планине испуниле би се дружинама предвођеним свештеницима и циљ правог Бога био би да насилно убеди невернике да не устрају у греху.

2 «La gente europea, igual y monótona al primer golpe de vista, muestra su infinita variedad de trajes, gestos y actitudes bajo los paseos cubiertos del Parque. Desfilan los ingleses con la cara impassible bajo su pequeña gorra, moviendo al andar sus anchos calzones cortos sobre las pantorrillas enfundadas en medias escocesas; pasan los alemanes con sombreroillos tiroleses rematados por enhiesta pluma; los españoles y americanos, de corbatas vistosas y conversación á gritos; los italianos, que copian con exagerado servilismo las modas británicas; los franceses, todos con una roseta ó una cinta en la solapa.» (Blasko Ibanjes 2012)

Кад би Италијани били сви становници слободне Хелвечије, и без предра-суда о томе да ће у својим хотелима привући и опељешити странце, вре-ђали би их с презиром изабраног народа, називајући их барбари.

Али становници Швајцарске су Швајцарци, „добро им је тамо где јесу”, тренутни живот сматрају потпуно прихватљивим, не мисле ни на шта ново, нити им необичне жеље могу пореметити мир.³ (Blasko Ibanjes 2018: 30)

Иако је циљ ових поређења осликавање швајцарског идентитета, више сазнајемо какве атрибуте аутор приписује Шпанцима и Италијанима, као и раније Французима. Као суштински елемент аутостереотипа путописац наводи строг шпански однос према католицизму. Италијане представља у негативном светлу указујући на то да им је основни став охолост и презир с којим гледају на друге народе, упркос томе што аутор провлачи сумњу да су способни да опљачкају стране госте у својим хотелима.

Сличан начин идентификовања преко поступака и идентитета других народа налазимо и у представи Женева. Религиозна догма женевског народа, сматра Бласко Ибањес, јесте поштовање људске слободе. Уточиште у овом граду пронашли су многи побуњеници које је прогонила шпанска инквизиција или француски краљеви, сви који су тражили слободу савести а нису је налазили на тлу других земаља. Идентитет Женева стога се гради преко опозиција са Италијом у политичком смислу, са Шпанијом у религиозном, итд. Женева је представљена као либералан град, азил италијанским, шпанским и другим револуционарима и изгнаницима. Овој позитивној слици швајцарске престонице изграђеној на контрастирању са недостатком слободе у Шпанији, Италији и другим земљама, у садашњици пак супротставља се, према сведочењу шпанског путописца, недостатак високе мисли, уметности, слободног мислилаштва.

Италијане, кроз историју, Бласко Ибањес сагледава и кроз интеракцију, односно у опозицији са аустријским народом, који представља као жртву освајачких народа. Аустрија је одбранила католицизам од протестантске револуције, али има тешку судбину да је мета напада суседних народа, бележи аутор (Blasko Ibanjes 2018: 47–48).

3 «Que los suizos se convirtiesen en españoles, y antes de un mes los católicos de Friburgo, cantón que tiene más conventos y más frailes de todos colores que cualquiera ciudad nuestra, declararían deshonoroso para su cuerpo y peligroso para su alma el hacer vida común con los cantones que son protestantes, y las plácidas montañas verdes se llenarían de partidas capitaneadas por curas, y la causa del Dios verdadero intentaría convencer a tiros a los herejes para que no persistiesen en el error.

Que fuesen italianos todos los habitantes de la libre Helvecia, y sin perjuicio de atraer y desvalijar en sus hoteles a los extranjeros, los insultarían con su desprecio de pueblo escogido, llamándolos *barbari*.

Pero los habitantes de Suiza son suizos, «están bien donde se encuentran», reconocen como muy aceptable su vida presente, y no piensan nada nuevo ni se sienten agitados por originales aspiraciones.» (Blasko Ibanjes 2012)

ИТАЛИЈАНСКО „ДРУГО” У ЕВРОПИ

Поређење је централни моменат сваког путовања, будући да аналошки начин размишљања помаже у разумевању разлика, наводи Коломби Николија (2006: 18). Путописна књижевност стога се артикулише на основама поређења и дуалности, на разним биномијама које обухватају односе Ми–Други, овде–тамо, познато–непознато, сопствено–страно (Ibara i Baljester 2011: 129). А преко свега тога, закључују исти аутори, врши се упознавање са Другим у свим аспектима: место, култура, језик, начин живота, итд. У путопису Бласка Ибањеса Италија, и нарочито италијанска уметност, неизбежна су интертекстуална референца, те у поређењу са италијанским откривамо многе градове и карактере других народа.

Описујући Минхен, аутор за полазну тачку узима његову различитост, будући да је основан у модерно доба, а затим процењује да је упркос својој младости по изгледу достојан поштовања. Након указивања на важност коју је уметност имала за германске владаре, а што током обиласка Минхена препознаје и чега се подсећа из свог културног пртљага, Бласко Ибањес долази до оцене тих уметничких дела. Наиме, брзина изградње утицала је да грађевине не достигну склад и оригиналност које утискују векови. И тада се у овом путопису јавља уобичајен поступак за ову књижевну врсту – путника непосредна стварност асоцира на нешто већ познато, већ виђено, самим тим, ништа ново. Шпански писац показује колики утицај на њега има терет виђеног и познатог са ранијих путовања или постојећег у његовом богатом знању. Истовремено, видимо и како се одвија поступак спознаје код путника. Најпре путником владају утисци, те зачуђеност, дивљење виђеним, док након пар дана, како наводи Бласко Ибањес, са дубљим упознавањем или временом проведеним у контемплацији уметничких творевина путник губи почетну занесеност и разоткрива се „права” слика у чијој се потрази препознаје путописац.

Непосредна стварност заправо буди слике из прошлости и распршава се први утисак зачуђености, типичан за путника, те све престаје да бива страном. Аутор признаје да у сећању избијају „успомене на путовања по другим земљама”⁴ (Blasko Ibanjes 2018: 40), иако не спомиње конкретне податке о свом боравку у Италији. Но, детаљи које износи указују на блиско познавање ове стране земље. У наредном фрагменту који се односи управо на путничке белешке о Минхену Ибањес излива низ асоцијација на Италију: „Поједине цркве подсећају на фирентинске”; „краљевска резиденција је двораци Пити”; „ложа Маршала је копија Ложе Оркања из тосканске престонице, потпорни стубови испред краљевске резиденције потомци су потпорних стубова републике у Венецији, и тако редом”⁵ (Blasko Ibanjes 2018: 40–41).

4 «recuerdos de viajes por otros países» (Blasko Ibanjes 2012).

5 «Unas iglesias recuerdan las de Florencia»; «tal vivienda real es el palacio Pitti»; «la Loggia de los Mariscales es una copia de la Loggia de Orcagna en la capital toscana; los mástiles

Налазимо кратке реченице, конкретна поређења, па и идентификовање Минхена у два италијанска града, односно препознавање италијанских грађевина у Минхену. Минхен је у Ибањесовом путопису сачињен од фрагмената Фиренце и Венеције чије су грађевине уклопљене у овај кратки архитектурни мозаик. Све претходне слике Минхена као града уметности, у коме су краљеви били мецене музичких уметника (Вагнера) и градитељи великих грађевина, бивају пажљиво и редом деконструисане италијанским оригиналима побројаних копија. Минхену се, након ове деконструкције, у дискурсу обојеном хумором, као оригиналност признају пиво и музика, донекле као утеха за губитак или свргавање са уметничких висина.

МОДА И ЖЕНА

Путописи се обично сматрају документом или сведочанством о страном због тога што укључују елементе система вредности и културне антропологије Другог (Раџо 1994: 117), попут музике, моде, религије и др. Висенте Бласко Ибањес у путописне текстове *Оријениш* уноси културолошке и антрополошке елементе земаља кроз које путује, а неретко их представља стављајући их у међусобне односе.

Разматрајући опозиције као честе одлика етнотипа, Јоеп Леерсен (2016: 18) упућује на то да њихово мапирање у специфичном националном контексту може бити променљиво и нестабилно, будући да перцепција зависи од референтне тачке посматрања која није увек иста: нешто је северно у односу на неку јужну тачку, али је истовремено периферно у односу на нешто централно. То нам показује и Бласко Ибањес. Ради описивања утиска који Беч оставља на пољу одевања, путописац се осврће на важност правца из ког се долази у овај град, што постаје референтна тачка за промишљање његовог изгледа. Беч, сматра, на први поглед губи пуно у поређењу са Паризом, али доласком у Беч из Немачке, након призора немачких жена – сиромашно одевених, дебелих, поносних на материнство те без корсета – аустријска престоница перципира се као простор испуњен елеганцијом. Штавише, та елеганција оставља већи утисак него када се у Париз стигне из Шпаније или Италије. Италија је само један елемент у конституисању утиска о Паризу, односно Бечу, но остаје њено индиректно дефинисање као земље елеганције. У овом контексту, може се приметити, међутим, да путописац није доследан у дефинисању италијанске моде кроз своје текстове. У почетним текстовима из бање Виши Италијани су представљени као верна копија британске моде, што се из перцепције наведеног односа Париза и Италије не може закључити.

Као што је уврежени став о италијанској, шпанској или француској елеганцији односно немачком недостатку исте потпора за идентификовање утиска о бечкој моди, карактер жене из Беча дефинише се преко

enormes, ante la Residencia, son hijos de los mástiles de la República en Venecia, y así todo.» (Blasko Ibanjes 2012)

фрагмената стереотипа о карактеру жена из претходно наведених земаља. Бечка жена је „скуп хиљаду карактера, страних њеној раси”, како је Бласко Ибањес дефинише, те затим појашњава тај свој утисак о страним елементима у њеном карактеру. Бечлијка може бити попут Циганке црна, плава попут Немица, побожна попут Шпањолке, али истовремено весела попут Италијанке и отмено неусиљена попут Парижанке (Blasko Ibanjes 2018: 54). Белопута је и бледа попут народа са севера, али не поседује хладну пасивност већ топлу крв одалиске.

Поред атрибута које Бласко Ибањес приписује Бечлијкама, у овом опису препознајемо општа места и националне стереотипе о топлој и хладној крви, као и неизбежном упућивању на религиозност Шпанаца. Италијанска нијанса у карактеру пак ублажава шпанску пословично строгу побожност жене и упућује на медитерански весели темперамент, који донекле уноси упитност у религиозност те одалиске топле крви. На упитност карактера италијанске жене алудира се и у путописном тексту о Цариграду у коме аутор, у настојању да дефинише модерног Турчина који одбацује полигамију, прибегава опису начина на који млади Турчин налази задовољење жеља за „разноврсношћу” у европском делу Цариграда у тзв. слободном харему на сат, у коме се поред Италијанки налазе и Румунке, Аустријанке и Јеврејке.

ИТАЛИЈАНСКИ СЕНЗИБИЛИТЕТ

Италијански (и шпански) карактер представља се и кроз супротности са немачким кроз описе поступања публике у позоришту. Наиме, Бласко Ибањес током посете Минхену присуствовао је Вагнеровом фестивалу те описао атмосферу на концерту. Посебно се истиче запажање да у немачком позоришту публика не исказује своје утиске и потенцијално незадовољство што омогућава уметницима да се усуде на извођење свакојаких дела без страха од реакције публике. Насупрот немачкој атмосфери одсуства реакција, гледаоци из Италије и Шпаније захтевнији су и „носе са собом у оперу нешто од духа људи који посећују кориду” (Blasko Ibanjes 2018: 44). Саставни део кориде јесте исказивање става – повици, скандирање, аплаузи, негодовање или можда и агресивније реакције, које постају део карактера публике. Многи шпански интелектуалци, савременици Бласка Ибањеса, сматрали су попут њега да се у типичним народним забавама може прозрети психологија маса или карактер народа (Мајнер 2009: 158–159). Управо ће ти посетиоци Вагнеровог фестивала по изласку из сале изразити своје одушевљење повицима контрастирајући немачкој тишини. Само јасно изражавање емоција, па и афектираност неискрених реакција, Ибањесу ће бити јасан сигнал о романском пореклу: „Готово увек су Шпанци, Италијани или Французи ти који кличу од усхићења. Али њихови гласови звуче лажно и као да, узвикујући, покушавају саме себе да убеду.” (Blasko Ibanjes 2018: 46) Италијани су често у истој скупини са Шпанцима и према аутору деле многе одлике. Понекада, као у овом примеру, прикључују им се и Французи.

МУЗИКА

Белешке о музици као значајан антрополошки материјал путописа у текстовима Бласка Ибањеса претварају се расправу о успешности шпанских музичких дела и аутора ван граница ове земље. Иако се у тренутку писања о музици путник налазио у Француској, размишљање о недостатку успешне шпанске опере наводи га на подсећање на сва шпанска дела која су доживела популарност посебно у Италији. У Напуљу, који идентификује као земљу „такмичења у састављању романси, која сваке године подари свету једну модерну песму”⁶ (Blasko Ibanjes 2018: 14), оркестрима су омиљене композиције савремених шпанских аутора. Венеција, као град „романтичних серенада”⁷ (Blasko Ibanjes 2018: 14), изненадила га је извођењем песме из чувене шпанске сарсуеле.

Иако аутор расправља о шпанској музици, истовремено разоткрива своје успомене на боравак у италијанским градовима и утиске о присуству шпанских музичких дела у градовима познатим по овој уметности. Истичући „видео сам” у типичном путописном маниру, иако се Италија не налази на тренутној рути путовања, путописац јемчи за наведене податке о италијанској свакодневици обојеној шпанским музичким изборима.

Италија ће бити референтна земља и за каснија размишљања о музичким ставовима и укусима. Боравак у Бечу путника неминовно асоцира на чувеног аустријског композитора чије је име обележило тај град. Пишући кратку биографију Моцарта унутар путописног текста „Универзитет Моцартеум”, Бласко Ибањес посебно се осврће на његово детињство и боравак у Италији: „У Италији фанатичне масе Напуља, задивљене његовом прераном зрелашћу, верују да је дете музичар склопило пакт с ђаволом и наваљују на њега да скине прстен који носи док свира, јер му народно сујеверје приписује магичне моћи.”⁸ (Blasko Ibanjes 2018: 48–49) У истом фрагменту путописац разоткрива своје виђење карактера напуљске публике, коју дефинише као фанатичне и сујеверне масе, али бележи и њихово одавање поштовања том талентованом дечаку.

Бласко Ибањес бележи став да музика представља део националног идентитета аустријског народа, а у том разматрању осврће се на аустријску историју и однос са Италијом чијим је делом владала. Музику у том односу аустријске власти и италијанских патриота, односно њихових противника, сагледава као спону која је приближавала завађене народе:

Када је Аустрија владала северном Италијом, венецијанске и миланске патриоте скривале су се у кућама како не би гледале одурне освајаче, али чим би се зачули њихови оркестри на улицама, инстинктивно би отварали

6 «de los concursos de romanzas, que cada año da al mundo una canción de moda» (Blasko Ibanjes 2012).

7 «de las serenatas románticas» (Blasko Ibanjes 2012).

8 «En Italia, la muchedumbre fanática de Nápoles, asombrada de su precocidad, cree que el músico niño ha hecho pacto con el diablo y le obliga a tocar quitándose una pequeña sortija que lleva, á la que atribuye la superstición un poder mágico.» (Blasko Ibanjes 2012)

прозоре, признавши да проклети *tedescos* инструменте свирају попут анђе-ла.⁹ (Blasko Ibanjes 2018: 53)

Иако индиректно, Бласко Ибањес расправља о италијанском односу према музици и указује на поштовање музике других земаља – у савременом тренутку кроз извођење шпанских композиција, а у прошлости кроз признавање музичког умећа Аустријанаца.

ИТАЛИЈАНСКИ ЈЕЗИК НА ПУТУ ЗА ОРИЈЕНТ

Чест елемент путописне књижевности јесте уношење података о језику земље у коју се путује, али и металингвистичко размишљање о језику као средству за комуникацију преко којег се остварује интеркултурни дијалог.

Путујући паробродом од Беча до Будимпеште, Бласко Ибањес наглашава важност превозног средства за откривање и упознавање Другог. Истовремено упућује на превозно средство као место сусрета различитих култура где се истичу њихове разлике и диверзитет: „По мешавини људи, животиња и језика дунавски пароброд је Нојева барка.” (Blasko Ibanjes 2018: 61) Ибањесу пажњу привлачи језичка шареноликост, али посебно се концентрише на питање познавања свог матерњег и њему блиских језика: „Свака група говори други језик, па ипак, с краја на крај брода нема никога ко разуме иједну реч француског, а камоли шпанског.”¹⁰ (Blasko Ibanjes 2018: 61)

Путописац проговара из перспективе путника који настоји да оствари комуникацију са другим сапутницима, но на тој Нојевој барци не успева да пронађе никога ко говори ни реч француског, а још мање шпанског. У тој збрци народа овај шпански путник издваја капетана надајући се његовом познавању сада већ не француског или шпанског већ било ког романског језика. И онда бележи да капетан „зна да на свету постоји неки италијански народ и неодређено познаје чак пет-шест речи његовог језика: то је све”¹¹ (Blasko Ibanjes 2018: 61).

Италијански језик спомиње се по блискости са шпанским и његов значај истиче се тек у недостатку познавања других романских језика, у градацијском излагању. О тој блискости романских језика Бласко Ибањес сам сведочи другом приликом, стигавши у Београд, када се сусреће са поистовећивањем шпанског и италијанског језика код српских представника полиције који му се обраћају, како тумачи, „на некој неразумљивој мешавини италијанског и српског”¹² (Blasko Ibanjes 2018: 72).

9 «Cuando Austria dominaba la Alta Italia, los patriotas venecianos y milaneses ocultábanse en sus casas para no ver a los abominables invasores; pero así que sus bandas sonaban en las calles, abrían instintivamente las ventanas, confesándose que los malditos tedescos manejaban como ángeles sus instrumentos.» (Blasko Ibanjes 2012)

10 «Cada grupo habla diferente idioma, y, sin embargo, de la proa a la popa no hay quien entienda una palabra de francés, ni menos de español.» (Blasko Ibanjes 2012)

11 «sabe que existe en el mundo un pueblo italiano, y conoce vagamente de su lengua hasta media docena de palabras: esto es todo» (Blasko Ibanjes 2012).

12 «en una jerga mezcla de italiano y servio» (Blasko Ibanjes 2012).

Како наводи Бласко Ибањес, у недостатку познавања језика ускраћена је могућност разумевања и развијања дијалога. На свом путу ка Оријенту овај путник се суочава са непознавањем њему блиских језика код људи које сусреће, што му неретко представља препреку у комуникацији. О томе оставља забелешку испуњену путничким хумором:

У бродској трпезарији, где улазе само ретки путници прве класе, двојица слугу обучених у фрак глупо се смешкају слежући раменима. С њима треба користити најуниверзалнији међу есперантима: језик знакова. На палуби ми се шаролики путници у покрету, попут неког оперског хора, обраћају страним речима, а ја им одговарам истим осмехом момака из трпезарије. (Blasko Ibanjes 2018: 61)

Аутор суптилно отвара питање разумевања, споразумевања путника и дијалога међу културама у сусрету, истичући важност познавања других језика. У Цариграду, стога, налазимо нарочито интензивирање утиска који на путника оставља његов пријатељ Мици, правник енглеског порекла, који „с највећом лакоћом говори и пише дванаест језика и у истом дану држи говор пред конзуларним судом Енглеске, брани неког на турском, пише тужбу на грчком или руском, и радни дан завршава у шпанском конзулату изражавајући се на кастиљанском” (Blasko Ibanjes 2018: 97).

На овај начин поново се отвара контрастирање негативних утисака током путовања Европом и позитивних које су стечене на Оријенту, што је према Ибањесу, једна космополитска средина. Док је у Европи само метеж језика и међусобно неразумевање, у Цариграду један човек премошћује различите културе, а преко њега и сам путописац присуствује или учествује у интеркултурном дијалогу.

ИТАЛИЈА И ЦАРИГРАД

Италијанска култура досеже и до самог Оријента. У интерпретацији Цариграда, о коме говори као о „центру источног Римског царства”, Бласко Ибањес напомиње да је овај град сачувао традицију грчке уметности, римско законодавство, књижевне споменике и старине. Из његових груди, како описује, проистекли су људи који су у буђењу хуманизма и ренесансе остварили у Италији повратак на класичну уметност – односно улога Цариграда у историји уметности била је велика – „дао је значајан допринос цивилизацији”¹³, рећи ће овај шпански писац (Blasko Ibanjes 2018: 83). Истовремено, аутор доводи стари Константинопољ у везу са друга два највећа центра цивилизације, са Римом и Атином, називајући их најважнијим градовима у историји човечанства¹⁴ (Blasko Ibanjes 2018: 82). О његовом значају говори преко тековина које су оставили Рим и Атина доводећи га затим у релацију са њима:

13 «sirvió noblemente a la civilización» (Blasko Ibanjes 2012).

14 «Las tres ciudades más importantes en la historia de la humanidad son Atenas, Roma y Constantinopla.» (Blasko Ibanjes 2012)

Грчка је научила људе уметности мишљења, култу лепоте, и још живимо од њених лекција. Закони и обичаји Рима и даље управљају модерним животом. Цариград је био неопходни посредник између старог и савременог света. Да није постојао, свет би био лишен његовог најплеменитијег наслеђа, без увида у оно што су филозофи, песници и уметници мислили и створили за нас пре три хиљаде година.¹⁵ (Blasko Ibanjes 2018: 82)

Но, за разлику од Рима и Атине од старог Константинопоља, примећује Бласко Ибањес, готово да нема сачуваних трагова, будући да су Турци из жеље за доминацијом и услед љубоморе због прошлих времена уништавали све пред собом. Као виновнике уметничког и архитектонског пустошења центра источног Римског царства Бласко Ибањес наводи и крсташе:

Ратници за крст пљачкали су храмове и дворе, а Ђеновљански и венецијански морнари, који су на галијама превозили учеснике похода, наплатили су превоз крсташког похода тако што су у своје репу блике однели оно најбоље из Цариграда. Чувени Лисипови коњи, четири ата од позлаћене бронзе, који се пропињу на фасади Цркве Светог Марка у Венецији, успомена су на ову велику отимачину.¹⁶ (Blasko Ibanjes 2018: 84)

Део источноримског наслеђа, напомиње, завршио је у Италији чију архитектуру и уметност Ибањес истиче у својим текстовима. Међутим, иако жали због великих пљачки овог града, аутор признаје лепоту савременог Цариграда те узвикује: „како је леп са својим муслиманским изгледом!”¹⁷ (Blasko Ibanjes 2018: 84) Штавише, ова позитивна слика гради се на основама негирања постојања цариградске прошлости нестале са турским освајањима и крсташким походима. Иако је тема путописних текстова Цариград, који Бласко Ибањес посећује ради интензивирања значења и личног позитивног односа према Турској, Бласко Ибањес постројава важне цивилизацијске центре и самерава их према значају за савремени свет. Рим је неизбежна референца за сввремена цивилизацијска достигнућа, али у овом контексту постаје само основа да се истакне релевантност цивилизације Оријента. Бласко Ибањес не пропушта прилику да велича Цариград и Турску и то дивљење део је опште слике Турске у путописним текстовима *Оријент*.

15 «Grecia enseñó a los hombres el arte de pensar, el culto de la belleza, y aun hoy vivimos de sus lecciones. Las leyes y usos de Roma regulan todavía la vida moderna. Constantinopla fue la intermediaria indispensable entre el mundo antiguo y el actual, hasta el punto de que si ella no hubiese existido, el mundo veríase privado de su más noble herencia, ignorando lo que filósofos, poetas y artistas pensaron y produjeron para nosotros hace tres mil años.» (Blasko Ibanjes 2012)

16 «Los guerreros de la Cruz robaron templos y palacios y los marinos genoveses y venecianos que conducían en sus galeras la expedición, se cobraron el pasaje de la cruzada llevándose a sus repúblicas lo mejor de Constantinopla. Los famosos caballos de Lissippo, los cuatro corceles de bronce dorado que se encabritan en la fachada de San Marcos de Venecia, son un recuerdo de este gran saqueo.» (Blasko Ibanjes 2012)

17 «¡cuán hermosa es con su aspecto musulmán!» (Blasko Ibanjes 2012)

НЕПОЗНАТО ПРЕКО ПОЗНАТОГ

Већ смо напоменули да је за имаголошко тумачење текста од важности проучавање великих опозиција које управљају структуром текста и просторно-временским оквиром (Раџо 1994: 115). У организацији простора посебно су важни моменти суочавања познатог са непознатим, односно путописац често прибегава представљању страног преко сопственог, увезујући их у однос Ми–Други. Но, у текстовима Бласка Ибањеса недостају референце на сопствено као шпанско. Бласко као путописац не гради шпанско „ми” у односу према Другом. Штавише, у његовим текстовима као елементи познатог користе се референце које припадају италијанској култури:

Када први пут видите овај величанствени споменик, догоди се исто што у Цркви Светог Петра у Риму. Поглед обухвата све, без икаквог дивљења. Храм нешто већи од других... и ништа више. Тек када се зађе дубље, и видик са сваким кораком постаје шири, посетилац схвата величину разлика које израћају из овог општег склада”.¹⁸ (Blasko Ibanjes 2018: 142)

На другом месту, поново ће Црква Светог Петра и римска четврт у којој се налази бити елемент преко ког се читалац приближава непознатој цариградској стварности:

Осим тога, Фенер је за све Грке света четврт, света земља на коју је закорачио Бог; нешто слично ономе што је за католика римска четврт покрај Тибра, где базилика Светог Петра уздиже огромну куполу и рећају се, пробијени у камену, небројени прозори Ватикана. У Фенеру се налази палата Патријаршије, резиденција грчког папе, који се у народу зове патријарх Цариграда.¹⁹ (Blasko Ibanjes 2018: 147)

Упркос бројним и детаљним описима четврти Фенер, најинтензивније слике стварају се овим поређењем два простора везана за католичку односно православну религију.

Заправо, током откривања турских или цариградских урбаних пејзажа приметно је поистовећивање субјекта путописца са европским идентитетом. Може се такође закључити да се „ми” у Ибањесовим текстовима о Турској проширује на европско, а ближе одређено као западноевропско. Доласком на Оријент, као циљ свог путовања, Ибањес поставља у однос разлике Европу и Оријент, Запад и Исток.

18 «Ocurre en este grandioso monumento, al contemplarlo por primera vez, lo que en San Pedro, de Roma. La vista lo abarca todo sin extrañeza alguna. Un templo poco más grande que los otros... y nada más. Sólo cuando se avanza, y la perspectiva va prolongándose a cada paso, es cuando se da cuenta el visitante de la enormidad de proporciones que van surgiendo de esta armonía general.» (Blasko Ibanjes 2012)

19 «Además, el Fanar es para todos los griegos del mundo el barrio santo, la tierra sagrada donde tiene puesto un pie Dios: algo semejante a lo que es para el católico el barrio de Roma inmediato al Tíber, donde alza la basílica de San Pedro su enorme cúpula y se alinean perforando la piedra las innumerables ventanas del Vaticano.» (Blasko Ibanjes 2012)

ЗАКЉУЧАК

Упркос томе што путописи обично исказују однос Ми–Други, а аутор *Оријенџа* је шпанске националности, истраживањем се закључује да се Висенџеа Бласко Ибањес не ослања на елементе шпанске културе у поређењу и представљању народа чије земље посећује током путовања у Цариград 1907. године. У његовом дискурсу шпанско се понекад претапа у романско, па и у западноевропско у односу на Оријент, док се успомене на ранији боравак у Италији интензивирају и изграђују темељ за тумачење Другог. Италијанске референце функционишу као посреднички елементи у осликавању других народа и многа места стичу идентитет управо контрастирањем или освртом на референтна места у италијанској култури.

Италија и елементи италијанске културе, уметности, архитектуре, музике, па и италијански карактер у путописним текстовима *Оријенџа* Бласка Ибањеса јављају се као константна потпора за дефинисање Другог. Кроз италијанске референце Бласко Ибањес нам открива европске градове попут Минхена и Женева, али и оријентални Цариград. Италијански национални карактер улази у дефинисање темперамента аустријске жене, у односу на италијански сензибилитет путописац тумачи темперамент немачког и аустријског народа. При том, атрибути које Бласко Ибањес одабира за идентификовање Другог указују на стереотипна сагледавања и есенцијализацију у погледу на народе кроз чије земље пролази на путовању.

Уз ослонац на историјским чињеницама, на познавању италијанске уметности и културе из читалачког и непосредног искуства, у перцепцији земаља и народа које посећује и у константном поређењу са њима ствара се субјективна слика Италије представљена у *Оријенџу*. Италијани су охоли, али способни да покраду стране госте; освајачки су народ и земља из које су током историје бежали политички противници. Италија је земља елганције, иако по моди копира Британце; земља је уметности са којом не могу сви да се пореде, али и народ који је опљачкао неке од уметничких фрагмената из Константинопоља. Италијани се у путописним текстовима Бласка Ибањеса често посматрају уз Шпанце, а понекад и мање уз Французе, и са шпанским народом, према стереотипном сагледавању аутора, деле неке одлике темперамента: медитерански ватрени темперамент, бурне реакције, гласан говор. Ипак, италијанска жена биће у односу на шпанску још топлије крви, веселија, чиме Бласко Ибањес ублажава опште место о религиозности.

Листа референци

Albuquerque Garsija 2006: L. Albuquerque García, „Los ’libros de viajes’ como género literario”, en: M. Lucena Giraldo y J. Pimentel (eds.), *Diez estudios sobre literatura de viajes*, Madrid: CSIC.

Blasko Ibanjes 2012: V. Blasco Ibáñez, *Oriente*, Project Gutenberg EBook.

- Blasko Ibanjes 2018: V. Blasko Ibanjes, *Orijent*, Beograd: Partenon.
- Ibara i Baljester 2011: N. Ibarra y J. Ballester, Escenarios textuales de la alteridad: literatura y viaje, SEDLL, *Lenguaje y Textos*, Núm. 33, mayo, pp. 111–133.
- Kariso Rueda 1997: S. Carrizo Rueda, *Poética del relato de viajes*, Kassel: Edition Reichenberger.
- Kolombi Nikolija 2006: B. Colombi Nicolia, El viaje y su relato, Latinoamérica. *Revista de Estudios Latinoamericanos*, Universidad Nacional Autónoma de México, 43/2, 11–35.
- Leersen 2007: J. Leerssen, Type, typicality, in: M. Beller and J. Leerssen (eds.), *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters: a critical survey*, Rodopi: Amsterdam/New York, 450–451.
- Leersen 2009a: J. Leerssen, Odjeci i slike: refleksije o stranom prostoru, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 83–98.
- Leersen 2009b: J. Leerssen, Imagologija: povijest i metoda, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 169–186.
- Leersen 2009c: J. Leerssen, Retorika nacionalnog karaktera: programatski pregled, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 99–124.
- Leersen 2016: J. Leerssen, Imagology: On using ethnicity to make sense of the world, *Iberic@l, Revue d'études ibériques et ibéro-américaines*, 10, 13–31.
- Karanović 2018: V. Karanović, *Španska književnost realizma*, Beograd: Filološki fakultet.
- Majner 2009: J. C. Mainer, *La Edad de Plata (1902–1939): ensayo de interpretación de un proceso cultural*, Madrid: Cátedra.
- Ortis de Urbina 2009: P. Ortiz de Urbina, La recepción de la cultura alemana en Blasco Ibáñez antes y después de la Primera guerra mundial, en: Berta Reposo, Eckhard Weber (eds.), *Guerra y viaje: una constante histórico-literaria entre España y Alemania*, Universidad de Valencia, Valencia, 223–235.
- Pažo 1994: D-H. Pageaux, De la imagería cultural al imaginario, en: P. Brunel e I. Chevrel (eds.), *Compendio de literatura comparada*, Madrid: Siglo XXI ediciones, 101–131.
- Rubio Kremades 2010: E. Rubio Cremades, Entre España e Italia: siglo XIX, *Ínsula*, 757–758, 24–28.
- Sekeruš 2001: P. Sekeruš, Govor o drugom u francuskoj kulturi prve polovine XIX veka, *Polja: mesečnik za umetnost i kulturu*, 418, 51–64.
- Sekeruš 2006: P. Sekeruš, „Društvene predstave i proizvodnja značenja: slike Južnih Slovena u francuskoj kulturi 19. veka”, u: Lj. Subotić (ured.), *Susret kultura*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 101–108.
- Sekulić 2019: M. Sekulić, *Španija Miloša Crnjanskog: imagološka studija*, Kragujevac: FILUM.
- Sekulić i Karanović 2020: „Detalji koji govore: *Orijent* Visentea Blaska Ibanjesa”, u: D. Bošković (ured.), *Tako male stvari: intimno u književnosti i kulturi*, Kragujevac: FILUM, 625–636.
- Sindram 2009: K. U. Syndram, Estetika alteriteta: književnost i imagološki pristup, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 71–82.

- Fišer 2009: M. S. Fischer, Komparatistička imagologija: za interdisciplinarno istraživanje nacionalno-imagotipskih sustava, u: D. Dukić, Z. Blažević, L. Plejić Poje, I. Brković (ured.), *Kako vidimo strane zemlje: uvod u imagologiju*, Zagreb: Srednja Europa, 37–56.
- Froldi 2000: R. Froldi, La visión de Italia de Blasco Ibáñez: el país del arte, en: *Vicente Blasco Ibáñez, 1898–1998. La vuelta al siglo de un novelista: actas del Congreso Internacional celebrado en Valencia del 23 al 27 de noviembre de 1998*, Vol. 1, págs. 107–114.
- Vedel 1993: A. Wedel, 1993, La germanofobia de Vicente Blasco en *Los cuatro jinetes del Apocalipsis*, *Filología y Lingüística* XIX (2), 57–62.

Mirjana M. Sekulić

ITALY IN THE TRAVELOGUE *ORIENT* BY VICENTE BLASCO IBÁÑEZ

Summary

The paper analyzes the image of Italy in the travel texts *Orient* by Vicente Blasco Ibáñez, published after the journey of this Spanish writer from France to Istanbul in 1907. Although Blasco Ibáñez did not pass through Italy during this trip, there are references to Italian culture in many texts, since the author had already stayed in Italy in 1896, when he published a travelogue *In the Land of Art*, dedicated to this country. Using the principles of imagology, the current paper analyzes how Italy becomes a cultural reference and the basis for comparing the peoples and places the travel writer visited in 1907. The image of the other is interpreted as a construct, a convention, as a subjective product of Blasco Ibáñez, taking into account the entire cultural material that was used for writing, that is, what the author of the image knew and experienced. In addition to its informative character, we note the reality embodied in the travelogue as a poetic projection of subjectivity. Although the typical comparison in travelogues is between us and the other, it is evident that Blasco Ibáñez does not put the Spanish in the relationship with the Other, instead there are mutual comparisons of other peoples. We conclude that Italian references function as mediating elements in depicting other nations. Many places gain their identity precisely by contrasting or alluding to reference places in Italian culture.

Keywords: Vicente Blasco Ibáñez, Italy, *Orient*, travelogue, imagology, identity

Примљен: 2. децембар 2022. године
Прихваћен: 10. фебруар 2023. године